

Joan BUSQUETS I DALMAU

NECROLÒGICA DEL DR. JOSEP M. MARQUÈS

Escric aquestes ratlles quan fa just sis mesos que l'historiador i arxiver diocesà de Girona, mossèn Josep M. Marquès, ens ha deixat. Una sobtada i cruel malaltia, contra la qual va lluitar ardidament, el va doblegar. La seva estada a l'Hospital Dr. Trueta durà poc més de tres setmanes. Ingressat el 12 d'octubre, hi moria el 8 de novembre del 2007. El progrés implacable del càncer va aconseguir parar el motor [l'energia/ímpetu vital] d'aquest tenaç i infatigable treballador. Tenia 68 anys.

En aquests casos acostumem a exclamar: «Que descansi en pau!»; tot i que davant d'aquesta mort no em resulta fàcil de proclamar-ho. El descans no era pas una prioritat en la seva vida. Més aviat el contrari. Malgrat ser ben conscient de l'absoluta gravetat del seu mal, ell no afluixava la corda, i ha treballat fins a l'última setmana.

Josep M. Marquès i Planagumà, havia nascut a Cruïlles (Baix Empordà) el 8 d'octubre de 1939. Ben aviat la família es traslladava a Vilobí d'Onyar (la Selva), a «Can Comas». En aquest mas, a les afores del poble, va viure tota la seva infància i va aprendre a llegir, comptar i escriure, mentre alhora s'ensinistrava en les feines pròpies d'una família pagesa. Era el segon dels tres germans i, tot just complerts els 11 anys, ingressava al Seminari Diocesà de Girona, el curs 1951-1952. En aquest seminari va fer els estudis eclesiàstics complets (Humanitats, Filosofia i Teologia), que acabà el juny de 1963. El 7 de juliol de 1963 rebia l'ordenació presbiteral —junt amb els del seu curs— de mans del bisbe caputxí Fra Maties Solà, per raó de la malaltia del bisbe de Girona, Dr. Josep Cartaña, el qual moria poques setmanes després.

Estudis i docència

L'octubre d'aquell mateix any, en plena seu vacant, era enviat a Roma i, en un sol curs (1963-64), obtenia la llicenciatura en Teologia a la Pontifícia Universitat Gregoriana. Un any després, el nou bisbe Dr. Narcís Jubany, el designà professor de Teologia Fonamental (Introducció a la Teologia, Revelació i Església), matèria que professà al Seminari de Girona de 1965 a 1972.

En aquest any, per pròpia iniciativa, sol·licitava al bisbe de poder fer estudis d'Història de l'Església. La diòcesi de Girona tornava a estar en seu vacant, però el mateix Dr. Jubany, ja arquebisbe de Barcelona, continuava al front de la diòcesi gironina com Administrador Apostòlic. Marquès fou autoritzat per tornar a Roma, i, en aquesta segona estada, els seus estudis es van perllongar

quasi sis anys. A la Facultat d'Història Eclesiàstica de la Universitat Gregoriana, obtenia la llicenciatura (1974) i el doctorat (1978), amb una tesi sobre les relacions entre la Santa Seu i la monarquia espanyola en la segona meitat del segle XVII (*Nunciatura Millini: 1675-1685*). En aquesta etapa d'estudis, a partir del 1974, va ser admès com a becari de l'Institut Espanyol d'Història Eclesiàstica, annex a l'Església Nacional de Montserrat, i s'integrà en aquesta institució romana destinada a investigadors. Posteriorment va obtenir la llicenciatura en Història a la UAB.

Retornat a la diòcesi de Girona, reprenqué la docència al Seminari Major el curs 1977-78, en el que passà a ensenyar Història de l'Església medieval, alhora que era designat Degà d'Estudis. El juny d'aquell mateix curs llegia la tesi doctoral a Roma. (El P. Pierre Blet com a director i el P. Miquel Batllori com a censor va signar la tesi). D'aleshores ençà ha estat professor d'Història de l'Església al Seminari i, successivament, a l'Institut de Teologia i a l'Institut Superior de Ciències Religioses. Tot amb tot, encara professà l'Eclesiologia almenys dos cursos més: el 1980-81 i el 1985-86. Marquès, doncs, fou professor del Seminari Major de Girona fins el 1988, quan es va crear a Barcelona el Seminari Major Interdiocesà per a les diòcesis de la Tarraconense i els seminaristes gironins van esdevenir alumnes de la Facultat de Teologia de Catalunya.

El Dr. J. M. Marquès va ser també professor en aquesta Facultat, en la qual ensenyà des del 1982 al 1995, quan deixava les classes per decisió personal. La seva tasca docent s'amplia fora de les institucions pròpiament eclesiàstiques: va ser professor de Religió a l'IES de Salt i de Pedagogia religiosa a l'Escola Normal de Mestres, després Facultat de Ciències de l'Educació de la Universitat de Girona.

El seu treball científic ha rebut alguns reconeixements públics. En destaca dos: El 1996 li fou atorgat el Premi Jaume I d'actuació cívica catalana «per la seva activitat exemplar com a arxiver de l'Arxiu Diocesà de Girona, i també per la seva dedicació a la història tant erudita com de divulgació, amb més de 40 llibres publicats, fet que l'ha portat a ser considerat un dels investigadors més sòlids amb que compta l'Església catalana...» (Barcelona, 29 d'octubre de 1996). Poc després, el 2001, era escollit membre corresponent de la Reial Acadèmia de la Història de Madrid.

Els primers treballs històrics

Quan encara era estudiant al seminari i no havia complert 20 anys, publicava el seu primer treball d'investigació als «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» [AIEG]: *La Iglesia de Gerona durante los sitios de 1808 y 1809* (1959). Es tracta d'un article de més de 50 pàgines. L'any següent, als mateixos Annals, i en col·laboració amb Jaume Marquès Casanovas, publica el seu segon treball: *Apuntes históricos sobre el palacio episcopal de Gerona* (1960). A con-

tinuació (en col·laboració amb José Janini) dóna a la impremta els primers inventaris de textos manuscrits, la major part litúrgics: *Manuscritos de la Colegiata de San Félix de Gerona* i *Manuscritos toledanos en los legajos de Burriel*, de la Biblioteca Nacional de Madrid, tots dos publicats a «Hispania Sacra» [HS] (1962 i 1965). Finalment, vull esmentar entre les obres primerenques *San Pedro de Figueras* (1966). Es tracta de la seva primera publicació sobre una església parroquial, precedent de tantes altres que la seguiran en la Col·lecció Sant Feliu de la qual parlaré més endavant. Si esmento d'entrada aquests cinc primers estudis publicats és perquè em sembla trobar-hi un fil conductor, a la vista del conjunt de la seva obra. És a dir, d'entrada pot parèixer una dispersió temàtica excessiva, pròpia d'un historiador novell i que va a la seva. Tanmateix, aquesta diversificació d'interessos deixa veure la línia del treball de recerca al llarg de tota la seva vida: temes d'història de la diòcesi de Girona; edició de repertoris d'argument local, hispànic o romà; història d'esglésies i santuaris. Més endavant vindran les edicions crítiques de manuscrits; monografies de temàtica eclesial o d'art religiós, unes quantes biografies (dues de bisbes de Girona: Tomàs de Lorenzana i Constantí Bonet), fins a culminar la seva producció amb una història de la diòcesi. La bibliografia acadèmica supera els 170 títols, entre els quals més de 40 són llibres i una vintena (17) edicions de repertoris, índexs o catàlegs.

La «Col·lecció Sant Feliu»

Més de la meitat de les seves recerques publicades tracten d'història diocesana: el bisbat i les seves parròquies, esglésies i santuaris, monestirs i comunitats, amb una gran varietat. En el tema que més abunda, la història de parròquies (més de 30), sovint no es limita a estudiar el temple com a tal, sinó la vida i la dinàmica d'aquell poble a través del temps. Aquesta intenció queda ben reflectida en el títol que posa al llibre d'una de les parròquies que ell havia servit: *Fornells: l'església i l'Església*. La major part d'aquestes obres s'integren en la «Col·lecció Sant Feliu», que ell mateix havia iniciat el 1987 i que s'acabà el 2002. La «Col·lecció Sant Feliu» inclou la història de les esglésies de *Porqueres, Palamós, Cistella i l'ermita de Vida, el santuari del Mont, el monestir de Cervià, Santa Reparada de Begur, Borrassà, Cassà de la Selva, Monestir i esglésies de Breda, Avinyonet, Roses, Sant Feliu de Girona, Celrà, Siurana, Santa Maria de Blanes, Arbúcies, Sant Ferriol de Besalú, Navata, Fornells, l'Estartit, Sant Feliu de Guíxols*. Va emprendre aquesta col·lecció de pròpia iniciativa, i va voler batejar-la amb el nom de Sant Feliu, «el primer sant del bisbat, màrtir al segle IV». La finalitat que perseguia era la de «facilitar el coneixement i la visita de temples parroquials, monestirs, santuaris». El resultat és un total de 24 llibres, ben il·lustrats i pedagògics: onze són producte de Marqués tot sol; set són fets amb un col·laborador; cinc tenen un altre autor, clergue o laic, vinculat amb la parròquia o santuari. Finalment,

l'any 2002, apareixen els dos darrers llibres de la col·lecció: *L'església parroquial de Sant Pere de Figueres*, amb text reelaborat pel mateix Marquès, trenta-sis anys després del primer opuscle sobre aquesta església; i *El santuari de la Font Santa de Jafre*, l'autor del qual és Mn. Joan Planellas, rector del lloc. Mn. Marquès, en l'acte de presentació d'aquest últim llibre al mateix santuari, anuncià que donava per acabada la «Col·lecció Sant Feliu». La raó adduïda era el no haver trobat el sosteniment indispensable. Tanmateix, fora de la col·lecció, ha editat altres llibres i articles que també tracten de parròquies, santuaris i monestirs. Entre aquests excel·leixen dos reculls que aporten una informació exhaustiva, impagable: *Notes històriques sobre la diòcesi de Girona i les seves parròquies* (editat pel Bisbat, 1996) i *Ermites i santuaris de la diòcesi de Girona* (Diputació 2000). Sobre la canònica de Vilabertran ha publicat quatre estudis, entre els que sobresurt l'esplèndida *Guia històrica i arquitectònica* (Curial 1993). Marquès defuig d'una història «a glòria de la institució». Preval en ell l'aspecte social de la història religiosa; no l'interessen només els prelats, sinó la vida del poble de Déu, les parròquies, l'art dels temples humils, les confraries, el culte de sants medievals, les congregacions, el govern de la *Bisbalia*. Tot l'interessava: prenia part en congressos o escrivia articles en l'escaiença d'aniversaris, com ara *El novè centenari de la Reforma Gregoriana a la diòcesi* (1978). En els tres volums del *Diccionari d'Història Ecclesiàstica de Catalunya* (Generalitat / Ed. Claret 1998-2001) ha col·laborat amb més d'un centenar d'articles...

Edicions de cartorals i altres còdexs antics

En aquest apartat es fa palesa la immensa capacitat de treball i el volum de l'obra que deixa enllestida l'incansable erudit que era Marquès. En el conjunt de la seva producció, les edicions crítiques de manuscrits, amb estudis, notes i índexs, tenen un volum excepcional. Van destinades als historiadors especialistes, però desvetllen respecte en qualsevol estudiós. El *Cartoral de Santa Maria de Roses (segles X-XIII)*, fou publicat per la Secció històrico-arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans (1986) [157 pàgines]; la *Colecció diplomàtica de Sant Daniel (924-1300)*, editat per la Fundació Noguera (1997) [723 p]; *Escriptures de Vilabertran (968-1300)*, Figueres 1995, [404 p]; *Ordinari (Ritual) de Girona, 1502*, editat per la Diputació de Girona, 2006; el primer volum de *Lletres del bisbe de Girona. Segle XIV*, en col·laboració amb Jaume de Puig i Oliver (2007); i, sobretot, el *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona, s. IX-XIV*, 2 vols., Fundació Noguera 1993 [865 p.]. Aquest darrer cartoral ha fet possible de conèixer la història de l'Església a les terres de Girona sobretot en l'Alta Edat Mitjana.

En la seva bibliografia acadèmica (que el lector interessat pot trobar en la «Miscel·lània d'Estudis en memòria del dr. Josep M. Marquès») tenen un relleu notable també les edicions de repertoris, índexs i catàlegs de manuscrits

o d'impresos antics. Esmentat ja el *Manuscritos de la Colegiata de San Félix de Gerona* (obra amb la que enceta aquest camí el 1962), trobem les *Relationes ad Limina de la província eclesiàstica Tarraconense en el Archivo Vaticano* (AST 47, 1974); els *Pergamins de la Mitra*, de l'Arxiu Diocesà de Girona (1984); els *Indíces del Archivo de la Nunciatura de Madrid I i II* (Roma 1975-1976 i 1985); i *Las instrucciones de la Nunciatura de Barcelona, 1710-1713*, dins «Antologica Annu», 24, 1977-78, 681-802. Profund coneixedor de la Biblioteca del Seminari de Girona, també ha editat dos catàlegs d'impresos de la Biblioteca: *Impresos gironins de la Biblioteca del Seminari Diocesà, 1502-1936* (1987) i, últimament, *Impresos dels s. XV-XVI. Biblioteca del Seminari de Girona* (2007).

Un arxiver emprenedor i amb punt d'honor

La guia de l'arxiu és el primer maldecap i l'anhel de tots els arxiviers. Constitueix l'eina indispensable per a posar a l'abast dels usuaris el material amagat en un arxiu. És, no sols obrir-los la porta, sinó acompanyar-los de debò. Marquès en va fer una qüestió d'eficàcia i de prestigi professional. Per la seva experiència d'investigador sabia prou bé que, d'entrada, el servei d'un arxiu es judica per la Guia de què disposa. Nomenat arxiver diocesà el 1980, doncs, dos anys després tenia enllestida i publicava la *Guia de l'Arxiu Diocesà de Girona* (1982). Una edició modesta, succinta, però suficient de moment. Va ser la primera guia editada dels arxius de la ciutat. Setze anys després n'ha fet una edició nova, totalment revisada, la *Guia-Inventari de l'Arxiu Diocesà* (Diputació de Girona 1998). Ho exigien l'arribada de nous materials, sobretot de fons parroquials, però també les noves metodologia i tecnologia. De fet l'arxiu ha canviat com un mitjà en aquests anys sota la seva guia. Ha aconseguit, amb pocs mitjans i menys recursos econòmics, posar al servei dels estudiosos eines modernes de recerca. Si ell mateix ha dedicat moltes hores a confeccionar inventaris i catàlegs de l'Arxiu Diocesà i de la Biblioteca del Seminari, també s'ha afanyat per posar a l'arxiu instruments electrònics, al servei dels investigadors i usuaris. Elaborà un CD Rom, que el 2007 assolí la 30 edició i que s'anirà actualitzant. El 2004 creà una pàgina web. Ha arribat a elaborar cap a sis-centes mil fitxes arxivístiques, ara penjades totes a Internet.

Llibres més a l'abast

Entre els llibres editats vull recordar els que, destinats a un públic més ampli, ja han tingut bona acceptació. Els dos llibres sobre la Nunciatura del segle XVII, ja esmentats, o el volum sobre *Concilis Tarraconenses* (Proa 1994), interessaran als especialistes. Però les seves recerques, de bracet amb la inquietud pedagògica que l'havia animat sempre, han fet possible una divulgació esplèndida d'aspectes de la vida religiosa i de l'art cristià. Aquí destaco *Rutes*

d'Art Sacre, 1939-1985, Cristians de Girona i Per les esglésies (tres llibres editats a la col·lecció «Quaderns de la Revista de Girona»: 1986, 1990 i 2000). I, finalment, la seva *Història de la Diòcesi de Girona* (en castellà, a la BAC, Madrid 2006; i en català, revisada i més ampliada, a Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 2007).

Una història de la diòcesi

Mereix una valoració especial perquè és l'última obra de la seva vida, en el sentit que representa el cim i la síntesi de les pròpies recerques. Un llibre que ell no pogué veure imprès, però que havia pensat i treballat intensament, fins amb una certa exaltació, i tot sol. Tenaç com era, es pot dir que l'acabà en plena malaltia. Ja a l'hospital, en un tros de paper que li vaig donar, va escriure la dedicatòria: «Populo Dei qui est Gerundae. Auctor» (pàg. 9 del llibre). Una història perfectament documentada i alhora interpretativa, fruit del seu treball d'investigació aplicat als fets, institucions i mentalitats. Escrita amb vigor i rigor, però sense complexos, invita a pensar més enllà dels esdeveniments i de l'època que narra.

Marquès, alhora historiador i arxiver, és l'únic que podia atrevir-se a escriure una història de la diòcesi d'aquest abast: des de la primitiva comunitat cristiana a Girona (segle III) fins passat el llindar del segle XXI. Ell podia fer-la tot sol i d'aquesta qualitat perquè, al llarg de la seva vida, havia estudiat tots els temes de l'Església diocesana. Una història, doncs, que és el fruit madur i la síntesi del seu treball i d'articles anteriors. Aquí no és el lloc, però el lector la pot trobar en la secció de *Recensions* del present volum. Destaco, tanmateix, cinc o sis temàtiques que desvetllen especial interès: pels orígens del cristianisme a Girona descarta les tradicions mancades de base documental; des de l'època carolíngia dóna protagonisme a les parròquies: cent seixanta-set acrediten la seva existència dins el primer mil·lenni; més eficaç que la reforma de Trento ho fou la dels empenedors bisbes il·lustrats; la implicació del clergat en les lluites ideològiques i polítiques contra el liberalisme fou quasi unànime; ja al segle XX, els capellans socials van ser dispersats per l'autoritat diocesana. L'art té una extensió molt major que l'habitual en les històries eclesiàstiques. Un dels apèndixs, amb dades de totes les parròquies i esglésies, ocupa 58 pàgines i suposa un treball immens de l'autor.

Josep M. Marquès tenia una personalitat forta i manifestava un temperament dur, cantellut. Incansable en el treball, no tenia horaris: de bon matí, molt aviat, ja era a l'Arxiu i a la Biblioteca. Treballava independent, en solitari; tot i que amb els seus col·laboradors i els usuaris de l'arxiu era amatent i servicial. Apassionat, inconformista, passava fàcilment d'emprendre iniciatives al desànim i a la crítica general, però sabia reconstruir ponts. En ocasió del seu traspàs ha desvetllat una considerable onada de reconeixement i de gratitud, sobretot en el cercle d'historiadors i investigadors; però també entre

capellans i laics per la seva dedicació pastoral. Se la mereixia, perquè ha dedicat a la cultura del país i a l'Església diocesana el seu temps, la seva erudició, el seu esforç i fins la seva passió, en el doble sentit d'estimació o de patiment. El treball acadèmic i intel·lectual sempre el va compaginar amb responsabilitats ministerials en diverses parròquies: fou vicari de Sarrià de Ter, col·laborà a Sant Josep i a Sant Feliu de Girona, fou rector de Fornells, de Riudarenes i Sils, i finalment de Quart. Va ser també consiliari de l'HOAC, director del Secretariat de Catequesi i consiliari diocesà d'Escoltisme.

Una història de la diòcesi de Girona és el seu primer llibre pòstum. En veurem d'altres, ja que ha deixat estudis inacabats i alguns tot just iniciats. És en curs de preparació el volum corresponent a l'edició del *Cartoral de Rúbriques Vermelles*, que constituirà una aportació decisiva a la documentació de l'època medieval de l'Església de Girona.